

Jaan Jaani poeg Ikmelt (1885–1953)

Valdur Ohmann

Arno-Toomas Pihlaku mälestustekillust mainitud Jaan Jaanovitš Ikmelt pole siiski päris tundmatu kuhu Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo. Tõsi, Gustav Naani toimetatud ENE-s (3. köide, Tallinn, 1971) tema kohta andmeid ei leidu, sest tegemist oli kommunistiga, kes sattus stalinlike repressioonide hammasrataste vahele. Informatsiooni ei leia tema kohta ka 1978. aastal ilmunud täiendköitest. Samal aastal ilmunud raamatus „Revolutsiooni lipukandjad. Lühikesi ülevaateid Eestis tegutsenud väljapaistvate revolutsionäride elust ja tegevusest. III” on Ikmelt väärinud juba artiklit.¹ Tõsi, mainimata on jäänud tema vanglaperiood, millest võrtsikas olukirjeldus A. Pihlakult. Jaan Ikmelti on mainitud kahel korral Viktor Maamägi toimetatud „Eesti NSV ajaloo”, mis ilmus Teaduste Akadeemia väljaandena 1971. aastal.² Miks Naan Ikmelti välja jättis, Maamägi aga tema nime avaldas, on selgusetu. Selgusetust olukorrast selgust otsides ilmnes, et „Eesti Nõukogude Entsüklopeedia” EKP ajaloo ossa oli siiski Jaan Ikmeltile koht reserveeritud. Uurides vastavate artiklite koostajate nimekirju, selgus tõsiasi, et enamikku neist pole enam elavate kirjas. Siiski pälvis nimekirju sirvides tähelepanu Olaf Kuuli nimi, kellega võtsin ka viivitamatult ühendust.³ Olaf Kuuli tunnistas, et ta ei mäleta, kas Ikmelti kohta oli mingit arutelu. Samas mõõnis ta, et Viktor Maamägi oli rohkem fontannikute pooldaja, kuhu kuulus ka Jaan Ikmelt 1930-ndatel aastatel. Maamägi

leidis, et neile on liiga tehtud. Sellega tundub olevat ka seletatav, miks Viktor Maamägi tõi ENSV ajaloo III köitesse sisse Jaan Ikmelti. Vajab veel uurimist, kas ja mil määral Gustav Naan teadlikult ja tahtlikult eiras niinimetatud fontannikuid. Nende juht Jakob Palvadre igatahes on leidnud eraldi artiklina kohta ENE-s.

Ent peatugem pikemalt Jaan Ikmelti elulool. Jaan Jaani poeg Ikmelt sündis 13. novembril 1885 Keila vallas Harjumaal.⁴ Jaanil olid õde Leena, kes sündis vana kalendri järgi 05.09.1877, abiellus 28.02.1902 Juhan Gutmanniga (hiljem eestistatud Randma), ja vend Johannes, kes sündis 14.03.1881.⁵ Õest-vennast ei saanud revolutsionääre, küll aga ühest samuti Harjumaal sündinud Karl Ikmeltist, kellest sai 1940. aastal NKVD vanglakorpuse ülem ja hilisem miilitsa operatiivvolinik Virumaal.⁶

1899. aastal siirdus pere noorim liige Tallinna, kus hakkas õppima ametit ühes mööblitöökojas. Kuni 1905. aasta lõpuni töötas ta tiserina „Volta” vabrikus, kus kujunesid välja tema revolutsioonilised vaated. 16. oktoobril 1905 võttis ta osa mitingust Tallinnas Uuel turul, kus demonstrantide pihta avati tuli. Arno Pihlak eksib, väites, et Jaan Ikmelt astus partei liikmeks 1908. aastal. Tegelikult võeti Jaan Ikmelt juba 1905. aasta detsembris tööliste A. Lessneri ja H. Grossmani soovitusel vastu VSDTP liikmeks.⁷ 1906.–1907. aastal täitis ta tööliste põrandaaluste gruppide propagandisti vastutusrikast ülesannet. Osavõtu eest majanduslike ning poliitiliste streikide organiseerimisel arreteeriti J. Ikmelt ning tal tuli olla kolm kuud eeluurimise all. 1908. aasta jaanuaris arreteeriti VSDTP Tallinna Komitee peaaegu terves koosseisus. Pärast neid arreteerimisi valiti uus VSDTP Tallinna Komitee, kuhu kuulus ka Jaan Ikmelt. Komitee liikmena oli ta vastutav põrandaaluse trükikoja töö eest. 1908. aasta lõpul pidi J. Ikmelt varjunime all „Lapp” põgenema politsei jälitamise eest Soome.⁸ Pagenduses kasutas ta ka teist varjunime – „Kuusemets”. Kui Soomeski muu-

¹ Revolutsiooni lipukandjad. Lühikesi ülevaateid Eestis tegutsenud väljapaistvate revolutsionäride elust ja tegevusest. III, Tallinn, 1978, lk. 45–47. Edaspidi: Revolutsiooni lipukandjad...

² Eesti NSV ajalugu. III köide. 1917. aasta märtsist kuni 1950-ndate aastate alguseni. Tallinn, 1971, lk. 63, 123.

³ Autori telefonivestlus Olaf Kuuliga 18.11.2011.

⁴ Saaga: Lääne-Harju praostkond. Sünnimeetrika; EAA, f. 1214, n. 1, s. 163; 1881–1891, l. 59.

⁵ Saaga: Lääne-Harju praostkond. Personaalarvamat III EAA, f. 1214, n. 1, s. 182; 20s1v, l. 225.

⁶ ERAF, f. 1SM, n. 2, s. 28457. – Karl Jakobi p. Ikmelt (1911). ENSV Siseministeeriumi töötaja isikutoimik.

⁷ Revolutsiooni lipukandjad..., lk. 45; ERAF, f. 27, n. 7. s. 31, l. 5 p. – Isikutoimik: Jaan Jaani p. Ikmelt; ERAF, f. 40, n. 1.5, l. 36. – Eestlaste VK(b)P liikmete, kandidaatide ja kaasatundjate ankeedid, küsimuslehed ja registreerimise kaardid. I köide.

⁸ Revolutsiooni lipukandjad..., lk. 45.

tus olukord ebakindlaks ja arreteeriti rida eesti revolutsionääre, siis siirdus J. Ikmelt Rootsi. 1909. aasta suvel töötas ta lühemat aega Rakveres ning siirdus seejärel Tallinna, kus jätkas põrandaalust tegevust. 1910–1912 viibis Peterburi „Krestõ” vanglas revolutsioonilise tegevuse eest. 1913. aasta algul arreteeriti J. Ikmelt uuesti põrandaaluse tegevuse pärast ning saadeti koos V. Kingissepa, J. Saksa ja teiste bolševikega kolmeks aastaks asumisele Novgorodi kubermangu. Olnud asumisel kolm kuud, õnnestus Ikmeltil Veimani nimele antud passiga siirduda Peterburi, kus jätkas põrandaalust parteitööd sealse eesti organisatsiooni propagandistina. Korterisse sai Jaan Ikmelt H. Klaasi juurde. Revolutsioonilise tegevuse tõttu arreteeriti ta 1915. aasta juunis ning saadeti seekord määramata ajaks Siberisse asumisele. Vabanes 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni järel asumiselt ning suundus Petrogradi, kust saadeti parteitööle Eestisse. J. Ikmelt valiti VSDT(b)P Tallinna komitee liikmeks. Ta võttis osa VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide I ja II konverentsi tööst, ametiühingutegevuse parteilisest suunamisest, maatööraha võitluse korraldamisest, bolševistliku trükisõna väljaandmisest. Partei ülesandel võttis ta aktiivselt osa Eesti punaste polkude formeerimisest Petrogradis.

15. novembril 1918 loodi VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitee koosolekul 11-liikmeline Eestimaa Ajutine Revolutsioonikomitee, kuhu Jaan Anvelti, Hans Pöögelmanni ja Jaan Sihveri kõrval kuulus ka Jaan Ikmelt.

1918. aasta lõpust kuni 1921. aastani oli Jaan Ikmelt vastutaval parteitööl VK(b)P Eesti Osakondade Keskkomitees ning seejärel, kuni 1925. aastani, Leningradi Eesti Pedagoogilise Instituudi kateedrijuhatajaks ja samaaegselt õppejõuks J. Marchlewski-nimelise Lääne Vähemusrahvuste Kommunistliku Ülikooli Leningradi osakonnas.

Venemaal asunud eesti kommunistide omavaheline nägelemine viis selleni, et kujunes kaks grupeeringut: Jakob Palvadre selja taha koondunud niinimetatud „fontannikud”, kuhu kuulus ka Jaan Ikmelt, ja Jaan Anvelti leer. Mõlema leeri esindajad langesid 1930-ndatel stalinlike represseioonide ohvriks. Vaid mõnedel fontannikutel läks korda Stalin üle elada. Nii suri Kustanaits aprillis 1953 fontannik Jaan Ikmelt...⁹

Jaan Ikmelti vangistuse kohta õnnestus leida

vaid pliiatsiga kirja pandud abikaasa Ksenia käsi-kirjaline materjal, milles seisis: „25. septembril 1936, olles Leningradi oblasti tellisetease direktor Kolpino linnas, ta arreteeriti, süüdistatuna kontrevolutsioonilises tegevuses, trotskismis ja mõisteti süüdi NKVD Leningradi oblasti Erinõupidamise otsusega karistusajaga 5 aastat. Südamehaigena saadeti ta 1937. aastal Vorkuta laagritesse. Tema karistusaeg lõppes septembris 1941, kuid alles juunis 1946, s. o. kümne aasta pärast, ta vabastati. Täiesti haigena, füüsiliselt kurnatuna ja moraalselt rusutatuna pöördus ta koju, suisa vanamehena. Möödus kolm aastat ja jälle arreteeriti 25. jaanuaril 1950. aastal 65 aastane vanake, rebiti pere juurest tema elu viimastel aastatel ja 18. aprillil 1953. aastal katkes vana bolševiku elu. 1936. aastast, tema arreteerimisest, jäin ma üksi, rasedana, kaheksa-aastase tütre ja vana emaga. 1937. aasta juulist, aeti mind välja 2 lapse, 9 aastase ja 3-kuusega ning emaga 4-päevase tähtajaga Leningradis asunud elamispiinnalt ilma igasuguste asjadeta, Orenburgi oblastisse.”¹⁰

1956. aastal kuulutas NSVL Ülemkohus kohtuotsused Jaan Jaani p. Ikmelti suhtes õigustühisteks ja ta rehabiliteeriti. Ka tema komparteiist väljaheitmine kuulutati õigustühiseks.¹¹

Abikaasa Ksenia mälestustest ega arhiivimaterjalidest ei selgu Jaan Ikmelti osalus või seotus 1924. aasta detsembri riigipöördekattega. Et saada absoluutset kinnitust Arno Pihlaku mälestustes vihjatud Jaan Ikmelti kinniistumise põhjustele, peaks meie käsutuses olema süüdistatava kriminaalasi. Paraku asub Jaan Ikmelti NKVD uurimistoimik Venemaa arhiivides, mille ukSED on tavauurijatele suletud. Võib vaid oletada, et pisut varem arreteeritud fontannikud, kelle seas oli ka Jaan Ikmelt, said *in corpore* süüdistuse muu hulgas ka vastandumisest Jaan Anveltile, kelle üks suurimaid aktsioone oli kahtlemata 1924. aasta detsembripüügi organiseerimine. Ei möödunud palju aega, kui arreteeritud hulgas oli ka Jaan Anvelt ja tema leer ning vastastikused süüdistused hakkasid läbi jooksma ka NKVD uurimismaterjalidest.

Valdur Ohmann

(1958)

Lõpetanud Tartu ülikooli ajaloo erialal 1984. Teadusmagister aastast 2000. Riigiarhiivi teadus- ja publitsereerimisbüroo peaspetsialist. Uurimissuunad: Eesti NSV siseministeerium ja EKP stalinismi perioodid.

⁹ O. Kuuli. Fontanka ja Moika vahel. Eesti kommunistide sisetülidest aastail 1919–1938. Tallinn, 2010, lk. 93.

¹⁰ ERAF, f. 27. n. 7, s. 31, l. 16.

¹¹ ERAF, f. 27, n. 7, s. 31, l. 10, 16p.